

Obinugrialaisten aineistojen julkaiseminen

Kokoelmien saattamisesta julkaisukuntoon

BÉLA KÁLMÁN

Kirjakieltä, yleiskieltä ja kielihistoriaa on yleensä tapana tutkia kirjoituspöydän ääressä kotona, työhuoneessa, kirjastossa tai arkistossa. Mutta kielitieteeseen kuuluu myös sellainen ala, jonka valmistelu on mahdollista ainoastaan kentällä, jotta tutkija tai tutkijaryhmä voisi myöhemmin jatkaa työskentelyä kirjoituspöydän äärellä.

Vaivalloisempia kuin omalla kielialueella suoritettavat murteiden ja paikannimien keruuretket ovat sellaiset matkat, jotka suuntautuvat toisen kielien murteita puhuvien ihmisten keskuuteen, heidän asuma-alueilleen. Tällaisia keruumatkoja tekevät kielitieteilijäin lisäksi folkloristit, kansatieteilijät ja kansanmusiikin tutkijat. Arkeologien, maantieteilijöiden ja biologien tutkimusmatkat ovat hieman toisentyypisiä; näiden tieteenalojen harrastajathan eivät ole ensisijaisesti kiinnostuneita nimenomaan ihmisistä, vaikka hekin mielellään ottavat vastaan paikallisia oloja tuntevien »alkuasukkaiden» tarjoaman avun.

Myös uralilaisten kielten tutkijain joukossa on ollut ja on edelleen niitä, jotka työskentelevät yksinomaan kirjoituspöytänsä ääressä, mutta monet pyrkivät myös itse kuuntelemaan, merkitsemään muistiin ja kenties puhumaankin tutkimiaan kieliä.

Suomalais-ugrilaisia kieliä on voitu tieteellisesti tutkia vasta siitä lähtien kun käytettävissämme on ollut riittävästi luotettavaa kielellistä aineistoa. Suomalaisten ja virolaisten on ollut lyhyiden välimatkojen ja vähäisempien kielellisten erojen vuoksi helpointa tutkia lappia ja pieniä suomensukuisia kieliä. Ankarat ilmasto ja hankalat matkat ovat kuitenkin vaikeuttaneet työskentelyä myös näillä alueilla.

János Sajnovics vieraili lappalaisten alueella 1700-luvun lopulla, mutta tiedossamme ei ole, että hän olisi paikalla merkinnyt muistiin lapin kielen sanoja. Demonstratio-teoksessaan hän ottaa – luotettavuudenko vuoksi? – sekä lapin että jopa unkarin kielen esimerkit suoraan sanakirjasta.

BÉLA KÁLMÁN

Gyarmathilla puolestaan oli jossakin määrin sanakirjoista ja raamatunkäännöksistä hankittua tietoa suomen, viron ja lapin kielistä. Muista, venäjällä puhutuista suomalais-ugrilaisista kielistä hänen tietonsa lienevät olleet varsin puutteelliset.

M. A. Castrén ja Antal Reguly havaitsivat samanaikaisesti, ettei suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen alalla voida edistyä, ennen kuin tutkijoilla on käytössään riittävästi aineistoa. He olivat selvillä siitä, että heidän oli kerättävä tarpeellinen määrä hyvin muistiin merkittyä ja käännettyä sanakirja-, kielioppi- ja tekstiaineistoa. He olivat ensimmäiset tutkijat, jotka matkustivat Siperian harvaan asutuille autioille maille keräämään kieliaineistoa, Reguly myös kansanrunoutta. Castrén kokosi aineistoa eteläostjakista ja samojedikielistä, Reguly puolestaan vogulista ja pohjoisostjakista. Castrén saattoi julkaista keräämistään aineistosta vain pienen osan, Reguly ei senkään vertaa. Koska Reguly ei itse paikalla tehnyt muistiinpanoistaan käännöksiä ja liitti kommenttejakin ainoastaan vogulin teksteihinsä, jäi suurin osa hänen vogulin aineistostaan ja koko ostjakin tekstiaineisto ratkaisua vaille. Kumpikin näistä urauurtavista aineistonkerääjistä kuoli 39 vuoden iässä.

Ja tuolloin alkoi koko maailmassa vielä perin harvalukuisten fennougristien keskuudessa kehittyä käsitys, ettei aineiston kerääjä kenties aina pystykään itse muokkaamaan ja julkaisemaan kokoamaansa aineistoa. Olemme joutuneet huomaamaan, että obinugrilaisten kielten aineiston julkaisemiseen on tarvittu kokonainen sukupolvien ketju. Myös kansainvälinen yhteistyö on ollut tarpeen.

Riittää, kun viitataan siihen, että ostjakin alalta Kai Donner on julkaissut Heikki Paasosen sanakirjan, Edit Vértes puolestaan Paasosen kokoamat tekstit; K. F. Karjalaisen sanakirjan taas on julkaissut Y. H. Toivonen, osan hänen teksteistään sekä kieliopilliset muistiinpanot niin ikään Edit Vértes. Joskin W. Steinitz julkaisi huomattavan määrän tekstejä ja sanasto-aineistoa, jäi hänen ostjakin murteiden etymologinen sanakirjansa hänen oppilaidensa G. Sauerin, B. Schulzen ja L. Hartungin viimeisteltäväksi. Steinitzin kokoamien tekstien julkaisemiseksi taas työskenteli kansainvälinen tutkijaryhmä vuosien ajan, ennen kuin työ saatiin päätökseen.

Artturi Kannisto valmisteli julkaisemista varten kaikkia edeltäjiään laajemman, lähes kaikki vogulin murteet käsittävän tekstiaineistonsa ja järjesti sanakirjalippunsa; näin hän teki hyvin suuren osan kokoelmiensa esivalmistelutyöstä. Silti joutui vielä Kanniston työtoveri Matti Liimola omistamaan koko työpanoksensa hänen elämäntyönsä julkaisemiselle. Työn tuloksena ilmestyivät teokset *Wogulische Volksdichtung I–VI* (I: 101 Texte mythischen Inhalts 1951, II: 109 Kriegs- und Heldenlieder 1955, III: 111 Märchen

Obinugrilaisten aineistojen julkaiseminen

1956, IV: 114 Bärenlieder 1958, V: 116 Aufführungen beim Bärenfest 1958, VI: 134 Schicksalslieder, Klagenlieder, Kinderreime, Rätsel, Verschiedenes 1963, VII: 180 Kannisto – Liimola – Eiras, Wörterverzeichnis 1982).

Näin ollen on Kanniston viisivuotisen keruutyön tulosten painokuntoon saattamiseen tarvittu Kanniston itsensä jäljellä olleiden vuosikymmenien työpanos, Matti Liimolan koko elämäntyö ja Vuokko Kulmala-Eiraksen työvuosistakin enemmän kuin kokonainen vuosikymmen. Sanakirja ei ole vielääkään ilmestynyt painosta. Toivokaamme kuitenkin, että se pian ilmestyy kokonaisen vuosisadan ja kolmen sukupolven (Kannisto 1874–1943, Liimola 1903–1974, Eiras 1941–) työskentelyn tuloksena.

Monet suurista aineistonkerääjistä (Ahlqvist, Kannisto, Paasonen, Pápay ym.) nimitettiin pian tutkimusmatkoilta palattuaan yliopiston professoreiksi. Heistä tuli opettajia, tulevien sukupolvien kasvattajia. Tutkimusmatkailijoista tuli tiedeyhteisön jäseniä. Suuri osa heidän ajastaan kului tieteellisten seurojen johtamisessa ja yliopiston virkatehtävien hoidossa. Näin ollen sujui tieteellisen aineiston muokkaaminen hitaasti, ja se oli mahdollista vain nuorempien työtoverien avulla.

Arvokkaimpia ja tärkeimpiä ovat itse paikalla tehdyt muistiinpanot ja nauhoitukset, sillä tällöin ovat kielenpuhujat luonnollisessa ympäristössään. Tässä mielessä ovat luotettavinta aineistoa koonneet Regulý, Munkácsi, Pápay, Paasonen, Karjalainen, Tšernetsšov ja viime aikoina Rombandejeva ja Éva Schmidt.

Toisinaan on byrokratia estänyt tutkijoita pääsemästä keruupaikoille. Tällöin he ovat joutuneet suorittamaan keruutyötään esimerkiksi vankileirillä tai sellaisessa kaupungissa, jossa kyseisen kielen puhujia satunnaisesti oleskelee. Näin kokosi ensimmäisen maailmansodan vankileireillä Munkácsi votjakkilaisia, Fokos syrjäiniläisiä, Beke tšeremissiläisiä ja Klemm mordvalaisia tekstejä sekä kieliopillista ja sanakirja-aineistoa. Toisen maailmansodan vankileireillä keräsivät puolestaan suomalaiset tutkijat aineistoa itämerensuomalaisista, permiläisistä ja volgalaisista kielistä. Itse olen kerännyt teokseni »Wogulische Texte mit einem Glossar» aineiston Leningradin pedagogisen korkeakoulun vogulia äidinkielenään puhuvilta opiskelijoilta. Kirja ilmestyi vuonna 1976, lähes 20 vuotta keruutyön jälkeen.

Karjalaisen-Toivosen ostjakin sanakirja (1948), Munkácsin–Kálmánin vogulin sanakirja (1986) ja valmisteilla, nyt jo kenties valmiina käsikirjoituksena oleva Kanniston–Liimolan–Eiraksen vogulin sanakirja ovat esimerkkejä siitä, että kielellisen jäämistön painokuntoon saattaminen voi kestää useita vuosikymmeniä.

Useiden uralilaisten kielten osalta on mahdollisimman täydellinen ja kaikki murteet käsittävä keruutyö jo myöhäistä; näin on laita joidenkin ete-

BÉLA KÁLMÁN

läsamojedilaisten kielten, joiden taito on 1800–1900-lukujen kuluessa hävinnyt. Mutta nopeaa vauhtia on vähenemässä osittain äidinkielen kouluopetuksen puutteesta myös vogulin ja ostjakin kielten puhujain määrä. Munkácsin onnistui eräässä vogulilaiskylässä muutaman henkilön avulla selvittää Regulyn aineiston siihen saakka selvittämättä jäänyt osuus. Kannisto löysi kymmenen vuotta myöhemmin enää yhden ainoan ihmisen, joka vielä tunsi Keski-Lozvan murteen. Joidenkin tietojen mukaan eteläostjakin murteiden pääosa on niin ikään kuollut sukupuuttoon, ja pienet vogulilais- ja ostjakkilaiskylät ovat autioituneet. Niilläkin alueilla, joilla asukkaat ovat jääneet paikoilleen, nuoriso puhuu venäjää eikä enää ymmärrä isovanhempiensa kieltä, tapoja ja lauluja.

Tästä syystä voimme olla kiitollisia itse paikalla ja myös muualla muistiin merkitystä ja käännetystä kieliaineistosta sekä tällä tavoin säilyneistä kansanrunouden sirpaleista. Meidän on myös syytä kunnioittaa niitä tutkijoita, joista useimmat ovat itsekin tehneet keruutyötä kentällä mutta jotka käyttävät suuren osan elämästään järjestääkseen julkaisukuntoon varhain kuolleiden edeltäjiensä kokoamaa, arkistoihin koottua aineistoa. Heidän nimensä mainitaan tieteenhistoriassa useinkin vasta toisella sijalla. Hekin ovat silti olleet paljolti vaikuttamassa siihen, että painosta on ilmestynyt sellaisia suuria etymologisia sanakirjoja kuin Suomen kielen etymologinen sanakirja, *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, *A magyar szókészlet finnugor elemei*, *Dialektologisches und etymologisches Wörterbuch der ostjakischen Sprache* sekä vastavalmistunut ensimmäinen osa teoksesta *Uralisches etymologisches Wörterbuch*.

The editing and publication of data collections in the Ob-Ugric languages

BÉLA KÁLMÁN

Many Uralic language scholars who have done wide-ranging field-work among the peoples speaking these languages have had no opportunity themselves to shape their material into a form appropriate for publication. The painstaking and detailed work of editing these often enormous collections of lin-

guistic material has thus often been the task of the next generation of scholars. For instance, the collections of Antal Reguly and M.A. Castrén remained almost totally to be edited and published by later scholars. Kai Donner and later Edit Vértes have worked on the Ostyak material left by Heikki Paasonen; Matti

Obinugrialaisten aineistojen julkaiseminen

Liimola and after him Vuokko Eiras have brought to publication the Vogul material collected by Artturi Kannisto. These later scholars, devoting their careers to continuing the work of their predecessors whose own lives were cut short too soon, have made invaluable contributions towards the final publishing of many important dictionaries and other works.